

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗОВНІШНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено одній з найбільш складних тем сучасної загальної теорії держави і права- визначенню функцій сучасної держави. Автор проводить історико-правовий аналіз наукових розробок з дослідження зовнішніх функцій держави. Особливу увагу приділено концепції єдиної синкретичної зовнішньої функції сучасної держави.

Серед численних актуальних теоретичних проблем державотворення, що потребують глибокого переосмислення і дослідження з урахуванням якісних змін на світовій арені, важливе місце посідає питання визначення функцій для сучасної держави. В контексті глобалізаційних та численних інтеграційних процесів у сучасному світі, а також становлення засад інформаційного суспільства, не можна задовольнятися одним лише традиційним підходом у процесі дослідження функцій сучасної держави. Особливо це стосується діяльності держави, яка, так би мовити, звернена за її межі, тобто її зовнішніх функцій.

Загальновідомо, що в теорії держави і права існує низка критеріїв для класифікації функцій держави: за змістом і задачами, за спрямованістю функцій, за методами їх здійснення, за сферами діяльності держави, за соціальним значенням функцій, за їх дією в часі тощо. Природно кожна наукова класифікація має право на існування (вибір критерію залежить виключно від мети дослідження), але провідну наукову значущість мають ті класифікації, які спираються на сутнісні та вирішальні ознаки предметів, що класифікуються, оскільки такі класифікації сприяють розкриттю основних закономірностей цих предметів. Переважна більшість теоретиків до такої класифікації відносять поділ функцій держави за сферами діяльності останньої на внутрішні та зовнішні функції держави.

Виходячи з розуміння філософської категорії «функції» як поєднання трьох основних аспектів: діяльнісного (специфічний спосіб взаємодії з навколишнім світом), сутнісного (розкриття іманентних властивостей та природи системи) та цільового (призначення даної системи в контексті збереження та розвитку системи вищого порядку), ми вбачаємо таке визначення для цієї категорії: функція - це основний напрямок (вид) діяльності певного об'єкта (системи), який об'єктивно сформувався в процесі взаємодії об'єкта

з зовнішнім середовищем, характеризує сутність даного об'єкта та його призначення в контексті збереження та розвитку системи, елементом якої він є. Таким чином, спираючись на відомі дефініції функції держави, ми визначаємо зовнішні функції держави, як головні напрями діяльності держави, що розкривають її сутність, лежать у сфері її зовнішньої політики та зумовлені метою забезпечення найбільш сприятливих зовнішніх умов для існування й розвитку держави [1].

В теорії держави не існує однозначної відповіді на питання, які функції слід відносити до зовнішніх. Оскільки питання про функції держави в працях західних фахівців загальної теорії держави здебільшого не розглядалося як центральне (за винятком фундаментальної праці Георга Еллінека «Загальне вчення про державу»), то можна припустити, що ця невизначеність пов'язана як з великим ідеологічним навантаженням, яке припадає на визначення функцій держави з боку представників марксистської теорії, а також і з історичною еволюцією самої держави. Зокрема, в працях радянських науковців акцент спочатку робився на функцію захисту держави від небезпеки військової інтервенції з боку імперіалістичних країн та антирадянських закордонних центрів, пізніше на такі функції соціалістичної держави, як братерське співробітництво з іншими країнами соціалістичного табору, допомога державам, що звільнилися від колоніальної залежності, боротьби за мир та мирне співіснування з капіталістичними країнами, оборони країни тощо [2].

Сучасні дослідники функцій держави до її зовнішніх функцій зазвичай відносять насамперед функції оборони країни від зовнішніх загроз, підтримання міжнародного миру, економічного співробітництва [3].

Проте в теорії держави та права існує ще один підхід стосовно зовнішніх функцій держави. Прихильники цього підходу М. Манелі (Mieczyslaw Maneli), В. Вайхельт (Wolfgang Weichelt),

Я. Янев, М. Піскотін та інші вважають, що в сфері своєї зовнішньої діяльності сучасна держава здійснює одну єдину синкретичну (нерозчленовану) функцію - зовнішню. Ця функція не є монолітною, її аспекти охоплюють різні види зовнішньої діяльності держави: оборону, налагодження співробітництва з іншими країнами тощо. Зокрема, М. Піскотін виділяє в складі єдиної зовнішньої функції держави два її основних аспекти: оборону держави та діяльність з організації економічних, політичних та культурних зв'язків з іншими державами [4].

Своєрідною позицією, яка визнає існування єдиної зовнішньої функції держави, є концепція, яка отримала назву «мінімуму державних функцій», її прихильники - Ц. Ціємбінській та Г. Анталффі (Gyorgy Antalffy) вважають, що держава здійснює лише дві функції, покликані забезпечити її існування й розвиток, - внутрішньополітичну й зовнішньополітичну. Таким чином, ці дві функції є мінімумом функцій держави, оскільки априорі не може існувати держава, яка не спроможна підтримувати певний внутрішній політичний порядок та забезпечити захист цього порядку від нападу агресивних сусідів. Теоретичним підґрунтям концепції «мінімуму державних функцій» є, зокрема, теза про нерозривну єдність та спільну природу зовнішньої та внутрішньої діяльності держави.

Незважаючи на те, що концепція єдиної зовнішньої функції піддавалася активній критиці з боку провідних науковців [5], на нашу думку, цей підхід більш відповідає умовам сьогодення та прогнозам перспективного розвитку функцій держав у майбутньому. Адже в контексті глобалізації, самоусвідомлення людства як єдиного організму, монополярності світу, участі держави в численних різновекторних інтеграційних процесах спостерігається процес налагодження міжнародних відносин нового типу. Такі відносини характеризуються встановленням стійких добросусідських зв'язків, інтенсивним міжнародним гуманітарним співробітництвом, вступом у різноманітні наддержавні структури - все це сприяє загальному зменшенню напруги в міжнародних відносинах, зміцненню обороноздатності кожної країни, яка є членом певного інтеграційного об'єднання.

Природно, було б вкрай нерозумним на сучасному етапі заперечувати традиційні зовнішні загрози, такі як збройні агресії з боку інших держав. Драматична багатовікова історія українського народу, низка невдалих спроб здобуття державності, насамперед у період національно-визвольних змагань, дає нам численні прикла-

ди фатального нехтування функцією оборони країни від зовнішніх зазіхань, коли в результаті держава взагалі припиняє своє існування як суб'єкт міжнародних відносин.

Не можна й говорити про те, що зовнішньополітична ситуація на сучасній міжнародній арені є цілком безпечною, в тому числі і для молодої української держави. Політична нестабільність деяких зарубіжних країн, гегемоністські тенденції монополярного світу, прогнозовані «війни за ресурси», зростання відставання у високих технологіях - «digital divide», виникнення низки якісно нових загроз, зокрема тероризму - все це не дозволяє вважати функцію оборони країни такою, що втрачає свою важливість. Важливість цієї функції підкреслює і ч. 1 ст. 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [6].

Але на сучасному етапі вищезгаданий новий тип міжнародних відносин у контексті глобалізаційних процесів та трансформації світової спільноти з постіндустріального до інформаційного суспільства розмиває й без того умовну межу між різними видами зовнішньої діяльності держави. Так, наприклад, оборона держави наразі все більше залежить від зовнішньополітичних успіхів держави в процесі її інтеграції в системи колективної безпеки. З іншого боку, військово-політична інтеграція багато в чому залежить від зовнішньоекономічних чинників, наприклад протекціонізму держав на світовому ринку озброєнь. Своєю чергою, великі транснаціональні корпорації в тісному зв'язку з зовнішньоекономічними потребами держави окреслюють пріоритети для дипломатичної (або навіть воєнно-політичної) діяльності та визначають окремі завдання в контексті зовнішньополітичного курсу.

Проте найважливішим є той факт, що якісно нові світові загрози, такі як перманентне зростання міжнародного тероризму, нелегальної міграції, поширення пандемій світового масштабу, інтенсивне розмежування провідних країн «золотого мільярду» та країн «третього світу», небезпека антигуманістичного використання високотехнологічних досягнень, екологічні катастрофи на кшталт глобальних кліматичних змін, прогнозовані конфлікти, які будуть викликані нестачею природних ресурсів, поширення глобальних фундаменталістських та екстремістських рухів тощо, вимагають не просто мобілізації всіх зусиль у зовнішній діяльності сучасної держави, а й комплексного та системного їх використання.

Можна вважати, що в силу такого перемішування видів зовнішньої діяльності держави, тенденції зростання взаємозумовленості таких видів, останні вже не можна ототожнювати, або просто прив'язувати до самостійних зовнішніх функцій держави. Навпаки, комплексний синергетичний підхід стає наріжним каменем у розбудові концептуальних моделей зовнішньої діяльності держави.

Отже, на нашу думку, ті види зовнішньої діяльності держави, які раніше низка дослідників називала зовнішніми функціями держави (оборона країни від зовнішньої агресії, підтримка мирного співіснування, налагодження політичних, економічних, військових та культурних зв'язків з іншими країнами, боротьба з міжнародним тероризмом, міжнародною організованою злочинністю та нелегальною міграцією, участь у міжнародних заходах з охорони навколишнього природного середовища та діяльності з нерозповсюдження зброї масового ураження тощо) зараз слід розглядати в якості аспектів єдиної зовнішньої функції сучасної держави.

Ми також припускаємо, що в дискусії з приводу правомірності визначення єдиної синкретичної функції держави можна знайти певну «золоту середину». Для цього, досліджуючи зовнішню діяльність держави, можна також взяти до уваги класифікацію функцій держави за їх соціальною значимістю. На нашу думку, традиційний поділ за цим критерієм на основні й неосновні (М. Черноголовкін, Д. Керімов, А. Денісов, В. Петров, М. Піскотін та ін.) є не виправданим. Адже, виходячи з розуміння функції як категорії, остання втілює насамперед основні напрями діяльності, що розкривають сутність та призначення суб'єкта такої діяльності. Природно, що недоречно в такому випадку вести мову про основні й неосновні «основні напрями». М. Манелі також стверджував, що у держави не може бути основних і неосновних функцій, оскільки в кожній з функцій має розкриватися сутність самої держави. В цьому аспекті слушною нам видається позиція С. Комарова, який пропонує відрізнити загальні й окремі функції держави. За його визначенням, окремі функції держави - це ті напрями її діяльності, які самі по собі безпосередньо не виражають його сутність й соціальне призначення або ж є частиною («підфункціями») основних [7]. Ми пропонуємо таке розуміння проблеми зовнішніх функцій держави. На сучасному етапі існує одна загальна зовнішня функція держави, яка виступає в якості більш широкі наукової абстракції. В межах цієї загальної зовнішньої функції можуть бути виділені підпо-

рядковані їй окремі зовнішні функції, або підфункції зовнішньої функції держави, які саме і виступають засобом реалізації загальної зовнішньої функції, фактично є умовою її здійснення. Ці підфункції зовнішньої функції теж є своєрідними абстрактними категоріями, які відповідають більш конкретним однорідним напрямам зовнішньої державної діяльності в порівнянні із загальною зовнішньою функцією, та входять до складу загальної зовнішньої функції як елемент її внутрішньої структури.

Нам видається доречним виділити такі підфункції синкретичної зовнішньої функції сучасної держави:

- зовнішньополітична (дипломатична);
- оборони держави від зовнішньої військової агресії;
- зовнішньоекономічна;
- налагодження міжнародних культурних зв'язків;
- природоохоронна, або екологічна (участь у міжнародній охороні навколишнього середовища);
- протидії міжнародному тероризму та міжнародній організованій злочинності;
- зовнішньоінформаційна.

Стосовно останньої, зовнішньоінформаційної підфункції, то, на наш погляд, можна її розглядати в якості єдності двох аспектів. По-перше, це «імпорт» інформації, тобто збір достовірної неупередженої інформації про світові процеси з метою прийняття директивними органами своєї держави адекватних та ефективних політичних рішень. А по-друге, це «експортний» аспект - поширення позитивної інформації про свою країну з метою формування якісно нового політичного іміджу країни на світовій арені, підвищення інвестиційної або туристичної привабливості тощо.

Навівши перелік підфункцій синкретичної зовнішньої функції сучасної держави, вважаємо за потрібне звернути увагу на певну умовність визначення їх назв та числа з метою запобігти небезпеці ставати на догматичний шлях, абсолютизуючи той чи інший перелік цих підфункцій. Це пов'язано насамперед з тим, що сучасний світ дуже динамічно розвивається, отже і перелік підфункцій не може бути сталою державно-правовою категорією, оскільки життя вносить у теоретичні напрацювання свої корективи. А до того ж, як ми вже зазначали, класифікація підфункцій синкретичної зовнішньої функції сучасної держави, як і будь-яка класифікація, зумовлена суб'єктивним аспектом - метою дослідження, що визначає основу такої класифікації. З іншого боку, не можна забувати, що функції держави

є все ж таки об'єктивною категорією, а значить, і перелік підфункцій теж носить об'єктивний характер. Отже, навести адекватний і вичерпний перелік підфункцій синкретичної зовнішньої функції конкретної держави на конкретному сучасному етапі її розвитку є науковим завданням для подальших теоретичних розробок в цій країні.

Підсумовуючи, вважаємо доречним підкреслити, що відмова від традиційних підходів у розумінні зовнішніх функцій держави дозволить, на нашу думку, сформулювати якісно нові засади зовнішньої політики, переосмисливши саму суть зовнішньої діяльності держави на сучасному етапі.

1. Андрусенко О. М. Щодо поняття синкретичної зовнішньої функції сучасної держави // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції 18.05.2005.- К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005.- С. 5.
2. Черноголовкин Н. В. Теория функций социалистического государства.- М.: Юридическая литература, 1970.— С. 117.
3. Теорія держави і права: Навчальний посібник І. А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова.- К.: Юрінком Інтер, 2004.- С. 88.
4. Лискотин М. И. К вопросу о функциях Советского государства в современный период // Советское государство и право.- 1958.- № 5.- С. 99.
5. Черноголовкин Н. В. Теория функций социалистического государства.-М.: Юридическая литература, 1970.- С. 119.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.- К.: Преса України, 1997.- С. 7.
7. Комаров С. А. Общая теория государства и права: Учебник.- 3-е изд., переработанное и дополненное.- М: Юрайт, 1997.- С. 86-87.

O. Andrusenko

CONCERNING THE ISSUE OF THE MODERN STATE EXTERNAL FUNCTIONS

This article is introduced into the one of the most topical issues of modern general theory of state and law - conception of contemporary state functions. Author makes historical legal analysis of juridical scientific conceptions regarding definition of state external functions. Special attention is paid to the conception of single indivisible external function of modern state.